VREREA



III
1

VREREA

INTRE REFACERE ŞI PRĂBUŞIRE

de **Virgil Birou**

Anul trecut a fost anul desamăgirilor. Speranţele frumoase, cu care am intrat în el, s'au spulberat pe rând. Eşuarea conferinţei economice de la Londra, amânarea „sine die" a conferinţei desarmărilor, măsurile severe de isolare ce şi-le impun statele, războiul vamal, toate tind să demonstreze, că bătrâna Europa nu este destul de coaptă pentru refacere şi că popoarele ei nici după o criză de trei ani nu au încă deplina înţelegere a lucrurilor şi a problemelor noui, ce le impune timpul.

În Europa, în afară de graniţele Uniunii-Sovietice, trăesc 400 milioane de oameni. În 1929 pe câmpiile lor se recolta 40°/o din alimentele lumii, din minele lor se scotea a patra parte a materiilor prime, de cari are nevoe lumea, fabricele lor produceau o treime din producţia mondială. Cei 400 milioane de Europeni cumpărau jumătate din ceeace pământul întreg avea de vânzare, iar ei vindeau 42°/o din ceeace lumea întreagă cumpăra În 1929 ţările europene au cumpărat mărfuri în valoare de cca 3200 miliarde lei. Azi importul lor a scăzut la 1400 miliarde lei, deci la mai puţin ca jumătate. Dacă luăm valoarea comerţului mondial din 1929 drept 100°/o, în 1930 el a scăzut la 87°/o, în 1931 la 16°/o, 1932 la 41°/o, iar în 1933 la ceva mai mult ca 34°/o. Iar semne de refacere grabnică nu se văd. Negocierile pentru o înţelegere reciprocă între două state vecine şi de multeori cu interese cari se complectează, durează luni de zile, ca odată convenţia încheiată, fiecare stat să recurgă la diferite şicane şi măsuri abuzive, ca să diminueze importul lui din ţara „aliată" şi să anuleze, în practică, înţelegerea de pe hârtie.

In astfel de împrejurări nu este de mirare, dacă mulţi economişti văd viitorul Europei în culori foarte întunecate. Tot mai des se aud ţipete pesimiste, iar tablourile, ce ni le oferă despre Europa viitoare sunt într'adevăr neliniştitoare. Scăderea continuă a comerţului şi a activităţii economice, — spun ei — vor cobori nivelul de viaţă la acel grad infim, încât populaţia anarchizată de privaţiuni se va descompune în grupuri, cari se vor lupta între ele până la disperare numai pentru cele mai elementare trebuin-

țe ale traiului; se va introna în Europa o stare, ca aceea din interiorul Chinei: hoarde de bandiți vor traversa continentul descompus, vor isbucni războaie civile, popoare întregi vor incepe să migreze trecând prin foc și sabie agricultorii, ce-i vor găsi în calea lor, pentru a le smulge ultimile resturi de alimente. Ar fi o reîntoarcere la stările dela începutul evului mediu. și pe susținătorii acestor teorii — între cari se poate număra și scriitorul englez H. G. Wells („Ce va fi mâine? 1933) — un scriitor spiritual cu drept cuvânt i-a botezat „profeți gen: ev mediu." Alții în special germani, merg chiar și mai departe. Ei ne arată cu toată seriozitatea o Europă locuită (încă în decursul secolului prezent!) numai de resturi de populații, oameni îmbrăcați în piei de animale, locuind în peșteri, și uitând toate științele, toată civilizația, chiar și alfabetul. Singura rezervă ce și-o impun acești astrologi ai descompunerii este, că nu-l urcă pe om din nou în copac și-l mai lasă să umble vertical....

Dar pentru moment situația nu este chiar așa de disperată. Ca să se îndeplinească aceste prorociri, se cere, ca mijloacele de schimb să se prăbușească complect, iar guvernul să scape din mâini frânele guvernării. Să vedem, dacă aceste două condițiuni se pot întâmpla.

Mijloacele de schimb se pot prăbuși pe două căi: prin inflație monetară și prin autarchie. De inflație monetară au suferit mai multe țări în Europa: Rusia Sovietică, Germania, Austria, Ungaria. Ne este vie încă în minte situația disperată a poporului german și austriac din timpul inflației. Niciodată popoare nu au fost mai aproape de moartea de foame — în adevăratul senz al cuvântului — ca aceste două în vremea aceea. Amândouă țări industriale, silite să trăiască din vânzarea produselor, și tocmai comerțul exterior le era anchilozat: moneta lor având un curs atât de scăzut, ei vindeau produsele lor la prețuri astronomice, dar cari în relații mondiale, în aur, erau derizorii iar mărfurile pe cari le cumpărau ei, ca materii prime, alimente etc, erau siliți să le cumpere în valută forte. Și cunoaștem cu toții sforțările uriașe, pe cari le-a depus statul german împreună cu industria germană, ca să scape din ghiarele inflației și să-și stabilizeze moneta.

Nici un stat din Europa nu dorește inflația și se ferește de ea ca de foc.

Unii sunt pentru o inflație parțială. Moneta, în cele mai multe state, este menținută la nivelul actual prin mijloace forțate, prin sacrificii enorme. Cursul urcat face imposibil comerțul extern.

Un portmoneu costă în Austria 20 schillingi, cca 100 lei, In comerțul mondial însă valoarea lui nu este decât 150 lei. Niciodată nu va cumpăra vre-un comerciant un portmoneu austriac la acest preț, câtă vreme el nu valorează atâta. „Să lăsăm deci să cadă valoarea schilingului — spun partizanii inflației parțiale — în așa măsură, încât cei 20 sch., — costul portmoneului, — în

relaţiile externe să nu facă decât 150 lei. Aceasta ar însemna o devalorizare a schillingului. — şi în general al monetelor europene — cu cca 30—40°/₀. Metoda la prima vedere ar părea bună, dacă nu ar existà un dacă. Cu inflaţia ştii de unde o porneşti, dar niciodată nu vei şti, unde te opreşti. Ca un stat să poată face o inflaţie controlată, trebuie să dispună de rezerve imense, ca să poată opri devalorizarea la un anumit nivel. Metoda este indicată demult, şi dacă statele nu o fac, este din cauza, că nu dispun de rezervele necesare, ca să oprească degringolada la nivelul dorit. Avem în faţă exemplul Angliei şi al Statelor Unite. Ambele au încercat-o. Anglia cu toate bogăţiile ei, cu toate coloniile şi comerţul ei într'adevăr mondial, de doi ani de zile se sbate să oprească fluctuaţiile lirei sterline, şi până azi nu a reuşit. Iar în Statele Unite Roosevelt a fost încredinţat cu puteri dictatoriale, ca să poată opri degringolada economică; în vreme ce de un an, decând s'a devalorizat dolarul, numărul şomerilor a crescut dela 14 millioane la 13 mil. Câtă vreme mâni particulare deţin imense aglomerări de capitaluri, nici un stat nu se poate aventura în inflaţie, căci jocurile nu totdeauna cinstite ale bursei îl pot mătură, şi dela intenţia de aşi îmbunătăţi moneta, uşor va putea ajunge să nu o mai aibă deloc.

De aceea nu vedem azi la nici un guvern intenţia de a face inflaţie. Şi cele cari vreau să facă o devalorizare, se năzuesc să-şi mărească stocul metalic prin cumpărări de aur şi prin valorizarea argintului.

Mult mai grav este pericolul autarchiei.

Prin acest cuvânt se denumeşte tendinţa popoarelor de a trăi izolate, aşazicând ermetic, între graniţele lor. Inseamnă susţinerea prin mijloace proprii, înseamnă cea mai radicală formă o naţionalismului economic. Nici o ţară nu va mai cumpăra dela celelalte nimic, toate mărfurile se vor produce în interiorul graniţelor, comerţul internaţional va înceta complect. Dacă s'ar putea întâmpla aşa ceva şi dacă Europa s'ar descompune în 29 state izolate complect, standardul de viaţă în ele ar coborî mult sub actualul nivel, dar şi restul lumii ar suferi îngrozitor. S'ar anihila mai mult ca jumătate din comerţul mondial şi ţările ar pierde enorme sume plasate în întreprinderile şi creditele, ce le au în alte ţări. Statele Unite, de ex. ar pierde jumătate din exportul lor, cca 320 miliarde lei pe an şi 2400 miliarde lei investiţi în diferite plasamente şi credite pe pieţele europene.

Consecinţele economice şi sociale ale în unei eventuale autarchii în Europa nici pe departe nu pot fi bănuite.

Insă nici aici dracul nu este aşa de negru.

Toate statele din Europa au făcut primii paşi spre autarchie din acelaş motiv: **frica de război.** Fiindu-i vie încă în amintire foametea din 1917—18, după încheerea marelui război Germania mai întâi a căutat să-şi refacă agricultura. Cu toate că solul ei sărac niciodată nu va putea produce nici pe jumătate aşa de eftin ca solul

României, sau al Ucrainei, Germania a investit capitaluri enorme în agricultură. Acelaş lucru l'a făcut şi Austria şi Cehoslovacia. De cealaltă parte ţările agrare acordă industriei subvenţii importante tot din acelaş motiv. Şi s'a mers pe această cale până acolo, încât preşedintele Miklas a putut spune: „Dacă poporul austriac s'ar putea obişnui să mănânce mai multă pâine integrală şi mai puţină franzelă albă, Austria ar putea suprima importul de grâne complect."

Astăzi în Europa domneşte o stare de semiblocadă. Ea a fost înăsprită dela 1931 de căderea Kreditanstalt-ului vienez, care a provocat panica de credit. In frigurile panicei, din 52 de ţări ale lumii, 4 au interzis, sau au restrâns comerţul cu valute streine, cu scopul ca să-şi ferească valuta de fluctuaţiile bursei. Blocada valutară a cauzat blocada comercială. Ţările au redus importul, ca moneta să rămână ferită în interior. Blocada comercială a introdus, la rândul său, pericolul autarchiei. Indată ce se va ridica blocada valutară, comerţul va reîncepe din nou.

De fapt autarchia nu a fost introdusă în Europa de nici o ţară ca un scop intrinsec. Şi nici nu s'ar putea introduce ca scop intrinsec, pentrucă nici o ţară nu dispune de toate materiile prime, necesare standardului de viaţă actual. Din toate ţările lumii, doar Statele Unite ale Americei, Anglia şi Uniunea Sovietelor s'ar putea susţine fără import. Dar cu ce sacrificii!! Ar trebui să-şi schimbe cu totul politica economică şi poate şi sistemul de producţie, atât sunt de strâns legate economiceşte azi ţările intre ele. Numai o Europă Unită ar putea tinde către o autosusţinere, dar cât de departe este Europa chiar şi numai de ideea unei uniri!

Aceasta este prima piedică ce limitează pericolul autarchiei.

Al doilea fapt care se opune tendinţelor de autarchie stă în însaş natura omenească, în pofta după câştig. Chiar dacă valuta a încetat să mai fie mijloc de schimb internaţional, popoarele vor continua comerţul prin schimb direct, prin sistemul Clearing reciproc. In Europa centrală şi sudestică Clearing-ul e unica formă de schimb. Fiecare ţară îşi limitează importul dintr'altă ţară la măsura exportului său în acea ţară' astfel că cifra cea mai mică determină volumul comerţului. Această formă primitivă a circulaţiei economice are un minim determinat de volumul comerţului total al celui mai slab membru din grupul care formează sistemul. Acest minim însă nu s'a atins nici în Europa centrală, unde tendinţa spre autarchie este cea mai pronunţată şi oricât de greoi şi nemulţumitor ar fi schimbul reciproc, el reprezintă totuş un contact minim cu ţările vecine, contact atât de important la transmiterea oricărui impuls din ţara în care a luat naştere, către ţările vecine.

Este clar deci, că numai frica de răsboi nu poate duce ţările europene spre o autarchie complectă, natură singură s'a îngrijit, ca aşa ceva să nu se poată întâmpla; distribuind bogăţiile sale foarte capricios, a făcut ca popoarele să fie avizate la un comerţ reciproc cât de mic, menţinându-se astfel un contact minim.

Azi cele mai multe ţări privesc îngrozite rezultatele acestui războI economic şi principala lor preocupare pare a fi căutarea unei modalităţi pentru ridicarea barierelor pe cari singure şi le-au impus. Problema însă este foarte grea. Conferinţa dela Londra a demonstrat că la o înţelegere colectivă nu se poate ajunge. Rămâne soluţia ca statele două câte două să găsească între ele un „modus vivendi". Pe de altă parte influenţe oculte par a turbura tendinţele de pacificare ale lumii. O anumită presă ce pare a fi în serviciul vrerilor industriei de război, ţine opinia publică într'o continuă agitare. Sub masca unui patriotism de faţadă sub pretextul unei îngrijorări exagerate faţă de „patrie", presupusă ameninţată prin răstălmăcirea rău intenţionată a măsurilor de ordine luate de guvernele ţărilor vecine, această presă zilnic seamănă neliniştea, neîncrederea şi frica de război în populaţia naivă, care abia s'a desmeticit din coşmarul marelui măcel. Şi fantoma unui viitor războiu face ca Franţa să salte ca arsă când se vorbeşte de anexarea Austriei la Germania şi mai degrabă îşi lasă pierdute împrumuturile vechi, date Austriei, ba îi mai acordă şi credite noui, numai să nu vadă crescând forţa potenţială de război a Germaniei. Tot acea frică de război face ca Franţa să cheltuiască 500 de miliarde cu întărirea graniţelor de Est, şi să ţină economiceşte vasale statele din centrul şi sudestul Europei prin importante sume acordate drept împrumut. Tot acel monstru apocaliptic al războiului face, ca toate naţiunele europene să întreţină armate enorme, poliţii, jandarmerii şi tot felul de trupe armate deghizate, cu aprovizionarea şi înzestrarea cărora se cheltueşte $^1/_5$—$^1/_8$ din buget, îndepărtând cât mai mult posibilitatea unei refaceri şi apropiind cât mai mult falimentul.

Der oare falimentul înseamnă prăbuşire?

Foarte puţină lume ştie că în Europa în secolul XIX. şi XX. unsprezece ţări au ajuns în faliment, nu şi-au mai îndeplinit îndatoririle lor, sau le-au redus unilateral şi în mod arbitrar. Austria singură a declarat faliment de cinci ori. Spania de şase ori. Şi niciodată falimentul nu a adus ruina ţării respective, ci — după cum a demonstrat Dr Leopold Heinemann în cartea sa despre falimentele statelor — dispariţia datoriilor vechi totdeauna a îndemnat pe financiarii externi să acorde credite noui.

Nimeni nu recomandă falimentul. Toate ţările luptă contra lui. Dar dacă unele ţării au ajuns la marginea prăpastei, ele au preferat falimentul — neplata datoriilor — faţă de inflaţie, care nu soluţionează problema datoriilor externe, acestea fiind fixate la bază de aur. Toate ţările debitoare şi-au plătit la început datoriile în aur. Când stocul de aur s'a epuizat într'atât, încât moneta naţională s'a văzut periclitată, ele au cerut credite noui. Când s'au epuizat şi acestea, statele debitoare au cerut să plătească în mărfuri, sau în alte servituţi (transporturi, concesionări, etc.) prin compensaţii. Ori plata în mărfuri e posibilă numai pe lângă o ba-

lanță comercială activă. Au forțat deci exportul, au redus importul prin taxe prohibitive, contingentări, măsuri prohibitive valutare etc., ca balanța să se soldeze cu un excedent. Un timp au mers lucrurile, dar în acelaş timp capacitatea de cumpărare a scăzut şi la națiunile creditoare, tocmai din cauza, că nu au mai avut afluența de capital de mai nainte. Au răspuns deci şi ele cu restricții vamale, etc. scăzând prin aceasta comerțul mondial la cifrele de mai sus, iar națiunele debitoare s'au văzut dintr'odată — cu toată bunăvoința lor de a plăti într'un fel oarecare — la pragul falimentului. Convenția Stillhalte a Germaniei este o declarație de insolvabilitate. Moratoriile Ungariei, Austriei, Greciei, Bulgariei sunt declarații de insolvibilitate, cari pot duce la faliment. Incă 6—7 țări, între cari şi România luptă contra presiunii, care le sileşte către această soluție. Este o soluție rea, dar totuş este o soluție. Țările cari au adoptat-o, sau o vor adopta, nu se vor prăbuşi. Dar nu se vor prăbuşi nici țările creditoare. Falimentul oferă un început nou, face posibilă ridicarea blocadei valutare şi comerciale, alungă pericolul izolării şi împrăştie atmosfera actuală viciată, care amenință Europa cu sufocare. Țările creditoare înțeleg perfect, că dintr'un comerț liber, fără restricțiuni, pot câştiga mai mult, decât din menținerea stărilor actuale, dar drintr'un egoism prostesc țin să stoarcă din țările debitoare şi ultima vlagă, îndepărtând prin aceasta şi mai mult refacerea. In loc să se înțeleagă creditorul cu debitorul, să procedeze de acord comun la operația reducerii datoriilor şi la echilibrarea valutelor la o bază nouă corezpunzătoare prețurilor şi să şi salveze măcar o parte din plasament, el riscă să-şi piardă întreg capitalul prin falimentul inevitabil. Ori, problema economică a Europei, în aparență atât de complicată, se poate reduce în esență la problema soluționării balastului de datorii atât externe, cât şi interne. Cum rezolvarea prin colaborare s'a dovedit imposibilă, Europa va adopta metoda pur automată a falimentului. Şi această metodă pare îndreptățită într'o măsură oarecare deoarece statele debitoare au contractat datoriile într'un timp de o activitate economică, ce nu se poate compara cu cea actuală, Iar aplicarea ei — accentuăm din nou — nu înseamnă prăbuşire, ci o refacere lentă, dar sigură.

Sunt unii cari văd prăbuşirea Europei prin comunism. Situația actuală, plină de greutăți economice, prin presiunea sa asupra clasei muncitoare, prezintă multe simptome, cari par a favoriza o îndreptare spre comunism. Dar Europa într'o măsură oarecare s'a asigurat contra unei revoluții comuniste. Intâi în nici o țară nu există un partid comunist, ca în acelaş timp să nu existe un contra curent de extremă dreaptă şi mai puternic, care în cele mai multe cazuri are şi posibilitatea fizică, de a nimici pe duşmanul său de extrema stângă, (cum s'a întâmplat în Germania la venirea lui Hitler.) In toate țările, în cari regimul democrat se clatină, fascizmul amenință, nu comunismul. (Ultimile evenimente din Austria stau mărturie !) Apoi în toate țările există tendința de a întări mâna

guvernului. Şi în fine din cei 15 milioane şomeri, 11 mil. sunt ajutaţi de către guverne în aşa măsură, că cel puţin ziua de mâine le este asigurată. Iar ceice au de lucru, nu ar dori o schimbare, decât în cazul, că Uniunea Sovietelor ar reuşi să ridice standardul de viaţa la un nivel, care ar întrece nivelul popoarelor vecine.

Prăbuşirea prin comunism nu poate ameninţa Europa, decât în cazul unui războî lung, care ar desorganiza statele.

O interesantă, dar totodată şi îngrijorătoare constatare se poate face în al treilea an de crâncenă criză. Populaţia din toate straturile sociale a devenit apatică, aproape insensibilă, faţă de criză. Funcţionari, ţărani, comercianţi, bancheri şi muncitori, deşi „trăesc şi se mişcă în ea," nici că se mai gândesc la ea. Lumea s'a obişnuit şi cu bani puţini, nepăsătoare îşi aranjează micile-i afaceri ca şi mai nainte. Fenomenul, prin faptul că turburările sunt evitate, la prima vedere pare liniştitor, dar prin aceea, că populaţia nu exercită nici o presiune asupra conducătorilor, criza se prelungeşte şi soluţia întârzie. El se poate observa nu numai în ţările agricole, ci chiar în Austria.

* * *

Cele expuse până aci ne dau o icoană, — credem, — destul de fidelă a frământărilor din anul trecut. Din ele putem trage, in rezumat, unele concluziuni de ordin general pentru viitorul apropiat. Intâia şi cea mai importanţă; niciunul dintre felurile de prăbuşire, cari ne-ar putea ameninţa în mod real, nu poate avea loc. Guvernele cu mână tare vor interveni, ca nici una din condiţiunile cerute să nu se implinească. A doua: popoarele Europei, neînţelegătoare faţă de problemele timpului, nu sunt în stare să-şi accelereze refacerea printr'o colaborare colectivă. Refacerea trebue să vină în mod automat, prelungindu-se astfel în mod inutil durata crizei. A treia concluzie: falimentul, neplata datoriilor externe, deşi este o soluţie gravă nu atrage după sine prăbuşirea ci din contră, deschide calea unei refaceri lente, dar sigure. In împrejurările date, este cea mai naturală soluţie, pe care mai toţi conducătorii ţărilor debitoare vor fi siliţi să o adopte prin forţa lucrurilor.

VOI SPĂRGĂTORI DIN FAȚA LEGII

de **Walt Whitman**

Voi spărgători din fața legii,
Voi ocnași în celulele voastre, voi ucigași osândiți, în lanțuri și cătușe,
Dar cine sunt eu, spuneți-mi, că nu mă judecă nimeni, nu m'au svârlit în temnițî ?
Pe mine care sunt la fel de crud și infernal de mârșav, ca oricine, și la glesne totuși nu-mi sună lanț, cătușe la mâini ?
Voi fete de stradă, fanți de trotoar, desfrânați cari v'ascundeți,
Dar cine sunt eu, ca să spun, că voi sunteți mai desfrânați decât mine ?
Oh, eu păcătosul,
Mărturisesc, — strig lumii.
(Oh, admiratori, nu-mi aduceți laude ! nici complimente ! — mă frânge disperarea,
Căci eu văd, ce nu vedeți voi, — știu, ce voi nu știți.)

Inlăuntrul bustului ăsta eu zac murdar și năbușit,
Sub fața ce nu spune nimic torentul iadului curge continuu.
Ințeleg dasfrâul și stricăciunea,
Cu cei acuzați mă port cu pătimașă dragoste,
Simțesc, că sunt de-ai lor, — și eu aparțin ocnașilor și fetelor de stradă,
Astfel că nu-i pot renega, — căci cum m-aș putea renega pe mine ?

În românește de:
Ion Stoia-Udrea

BANATUL SUB TURCI

de **Traian Biräescu**

Incontestabil, că ocupaţia turcească în Banat, cu regimul său de proprietate, cu legiuirile sale, cu întreaga sa organizaţie, a înfluenţat nu numai structura sufletească a bănăţeanului, dar până şi limba românească vorbită aici, în care a lăsat nenumerate expresiuni.

Numai cunoscând regimul turcesc în toate manifestările sale, vom înţelege aversiunea populaţiei autochtone faţă de stăpânirea austriacă „liberatoare" şi „civilizatoare" de mai târziu. Bazaţi pe documente contimporane vom descrie acest regim, pe care pentru a-l pricepe şi aprecia e neapărată nevoie să ţinem seamă de moravurile de atunci şi mai presus de toate de regimurile similare contimporane. Contrar istoricilor interesaţi, nouă acest regim ne apare din documente cu mult mai blând, mai omenos, decât acela, pe care alte popoare l-au aplicat în ţările supuse lor.

„Regimul turcesc în Banat" — după cum ne asigură Marsigli, Mouradgea, Hammer şi alţii, — nu s'a deosebit mult de acela aplicat în alte ţări creştine căzute sub stăpânirea osmanliilor şi devenite paşalîcuri turceşti. Descriind deci regimul turcesc în Banat, regim care a ţinut seamă aici de tradiţii şi de ceiace a găsit ca administraţie, dăm o imagine şi asupra regimului turcesc din alte părţi.

Hammer în lucrarea sa „Des Osmanischen Reiches Staatsverfassung" apărută în anul 1815 atrage atenţiunea îndeosebi asupra izvoarelor consultate de el şi citate în lucrarea sa şi anume asupra actelor rămase şi privind administraţia paşalîcurilor turceşti. Dintre acestea Academia Maghiară a editat în 1886 în traducerea lui Lászlófalusi Antonie partea privitoare la Ungaria, deci şi la paşalîcul de Timişoara. Deşi ele sunt importante, fiindcă răstoarnă cu totul teorema unor istorici maghiari, cari au scris şi mai continuă să scrie despre un Banat dinainte de turci presărat cu aşezări maghiare şi fiindcă ne arată cu numele pe locuitorii unor comune, pe cari aceiaşi istorici ni le înfăţişează ca sate maghiare, totuşi ele nu pot fi folosite de către istoricul nepărtinitor decât confruntate cu originalele citate şi reproduse de către Hammer. Aceasta pentru simplul motiv, că acest Lászlófalvi Antal academician maghiar, pe numele său adevărat nu era decât un Veliciu Antonie, după unele isvoare român renegat, după altele sârb, mai exact rascian, putând tot atât de bine să fie şi sârb, şi român, ori chiar albanez din Rascia de odinioară.

Dintre aceste documente cele mai importante pentru luminarea problemei atacate de noi sunt aşa zisele „deftere" [1]) docu-

mente privind nu numai contabilitatea administrației turcești, ci și titlurile de drept asupra unor proprietăți, asupra unor scutiri de taxe sau imposite, etc. In ceiace privește contabilitatea administrației turcești, ea ni se înfățișează destul de simplă îmbrățișând fiscalitatea și afacerile militare turcești din Banat, deci două ramuri ale organizației de stat, cari mult, puțin reoglindesc indeajuns și aspectul social-politic și economic al ținutului nostru într'o anumită epocă. După cum am amintit, nu numai actele și registrele de contabilitate se numeau deftere, ci și decretele de donațiuni de spăiluguri sau moșii, etc. copiate după original în aceste registre, se numeau deftere.

Greutatea cea mare a interpretării acestor documente o formează faptul, că ele nu sunt scrise cu caracterele turcești obișnuite, ci cu caractere speciale, folosite anume la emiterea de documente, cu așa numitele caractere „Kirma", frânte, cari dau posibilitate interpretorului să înfățișeze un nume în mai multe feluri, caracteristica acestor litere fiind, că în opoziție cu cele obișnuite, ele se scriau fără accente și semne. Susceptibile de a fi interpretate în diferite feluri de către cei neinițiați, fiindcă sunetul unei litere depindea totdeuna de locul, pe care litera îl ocupă în cuvânt, felul acesta de a scrie se învăța în școale speciale turcești. Prin eliminarea cu desăvârșire a punctuației diatritice și prescurtarea și concentrarea noțiunilor acest fel de a scrie era o trecere dela hieroglifele mai noui la scrisul obișnuit, făcând impresia că e un fel de început de stenografie turcească. Fiind deci susceptibil de diferite interpretări [2]) evident, că e dată posibilitatea ca să fie exploatat în scopuri politice, interpretându-se după spiritul traducătorului textul orginal, fără însă a putea ascunde cu totul adevărul ce-l conține. La aceste neajunsuri se mai adaugă apoi și vechimea documentelor, ce se manifestă prin decolorarea cernelei folosite, cât și prin vechimea hârtiei dure, tot atâtea elemente ce înlesnesc falsul mai ales în ceiace privește numele și numirile, când acelea nu sunt turcești, sau când pentru exprimarea lor limba turcă nu avea caractere, folosindu-se deci de inversarea caracterelor pentru a reda cât de cât accentuarea [3])

Câteva exemple: se scria la fel „b, p, t, u, i" și „j" In mijlocul cuvântului „d" se înversează cu „t" și viceversa, iar la sfârșitul cuvântului „m" și „r".

Au aceleași caractere după poziția lor în cuvânt: „h, și d, dj și dz."

Nu e nici o deosebire între „r" și „z".

Se scriu cu acelaș caracter f și v, cum și gr și cr.

Sunetele lui „k" sau „c" și „g" și „gy" sau „gi" se scriu cu același caractere.

„S" sau „ș" se scriu la fel.

La începutul cuvântului „h" și „m" se scriu cu un singur semn.

Se pot schimba la mijlocul cuvântului caracterele „l" și „d",

iar silabele susceptibile de schimb sunt de asemenea mai multe. Pe lângă acestea mai sunt mai multe abateri făcute fără norme sau cel mult fără a putea fixa o anumită normă dela defter la defter. Astfel pe „Ştefan," pe care şi Turcii veacului al 16-lea l-au exprimat de sigur într'o sigură formă. unii îl scriu Istofan sau Istefan, iar alţii Istifan. Stambul- Istambul, Istambil. Cu toate aceste greutăţi, privind exclusiv numele şi numirile, defterele rămân, ca isvoare de documentare de o importanţă covârşitoare, căci după cum am arătat, dacă interpretarea numirilor poate fi falsificată, nu se poate face acelaş lucru cu interpretarea noţiunilor curente şi astfel ele înfăţişează sub toate aspectele sale, Banatul turcesc, adică Banatul de sub ocupaţia turcească.

Fie, că vom adânci defterele originale, reproduse de Hammer, fie că vom analiza pe acelea copiate şi editate de către Academia Maghiară prin numitul Velici, din ele se desprinde un alt Banat decât acela, pe care l-am cunoscut din lectura tratatelor de istorie scrise de către diferiţi autori, privind stăpânirea turcească din centrul Europei.

In alt capitol am înfăţişat Banatul dinainte de dezastrul dela Mohaci, cu regimul proprietăţii de atunci, regim, care era altul decât acela din restul Ungariei şi care a fost baza formării şi evoluării diferitelor clase sociale, subliniind importanţa, din punct de vedere românesc, a districtelor „valache" privilegiate, ce au oprit şi ferit populaţia românească de aici de feudalismul, mai mult decât barbar, ce a fost introdus în Ungaria mai ales după revoluţia lui Doja.

Pe măsură însă, ce Regele înmulţia donaţiile sale în Banat, pe pământurile libere regeşti dintre aceste districte, unde se aşezau nobili noui, nu totdeauna români, slăbeau şi aceste organizaţii. Slăbirea acestora şi tendinţa de nivelare pe care o manifesta nobilimea maghiară vizând aceste districte, a căror existenţă în mijlocul Ungariei feodale era considerată cu un privilegiu, a adus cu sine aceiaşi primejdie, care a ameninţat şi a răpus apoi populaţia mai nevoiaşă din restul ţării. Populaţia românească de aici, liberă până atunci, era ameninţată tot mai mult să cadă şi ea în jugul iobăgiei.

Dezastrul dela Mohaci pune capăt însă uneltirilor nobilimei maghiare, iar braţele şi sângele românesc căştigă din nou ca valoare, smulgând noui confirmări a vechilor privilegii, fie ca răsplată a serviciilor şi jertfelor aduse pentru domnitor, fie pentru a asigura loialitatea românilor de aici pentru domnitorii Ungariei sau principii Ardealului, cari îşi dispustau domnia şi suveranitatea asupra pământului încă neocupat de Turci din domeniile Coroanei Sftului Ştefan din Banatul Lugojului şi Caransebeşului. Mulţimea de nobili mici şi mari şi ţărani liberi din districtele „valahe" îşi continuă viaţa lor cu totul in alte condiţiuni decât în restul Ungariei, aceste districte, ca pământul libertăţii şi al făgăduinţei unei vieţi mai omeneşti, devenind punctul de atracţie pentru lumea căzută în iobăgie nu numai pe teritorul Banatului, ci şi din părţile învecinate

cu el. Avem la dispoziţie mai multe documente contimporane, din cari reiese, că unii nobili de pe pământurile libere regeşti din Banat, unde au primit donaţiune, cum şi din comitatul Aradului şi din Zărand, îşi reclamă iobagii fugiţi pe teritoriul acestor districte sau se plâng, că districtele primesc pe teritoriul lor iobagi fugiţi de pe moşiile nobilimei maghiare. Scrutând spiritul public al nobilimei maghiare de atunci, evident ajungem la concluzia, că uneltirile acesteia în contra acestor districte erau prilejuite nu de faptul, că acestea formau un corp aparte, aproape autonom, în sânul şi mijlocul unei lumi feudale cu alte obiceiuri şi alt regim social, ci mai ales din cauza, că aceste districte serveau ca loc de refugiu iobagilor ce nu mai puteau suferi regimul stăpânilor lor. Aceleaşi documente demonstrează, că cei fugiţi şi refugiaţi aici dacă nu plana asupra lor nici o bănuială sau acuză, erau primiţi fără să li se mai cerceteze trecutul, fără a mai fi intrebaţi de unde vin.

Intr'o vreme, când în întreg apusul înflorea feodalismul, când in Banat printr'un joc al împrejurărilor era o oarecare libertate a individului, care nu se născuse nobil, şi aceasta însă numai pe teritoriile districtelor, pe pământurile libere regeşti dintre acestea sau dela marginea acestora, donate de rege noblimei, stăruind acelaş feudalism, poate mai îndulcit din cauza apropierei districtelor, pentru Banatul, care servea astfel loc de refugiu a iobagilor impilaţi, ce a însemnat ocupaţia turcească ?

Organizaţia de stat, veche, a Turciei, întinsă şi asupra Banatului prefăcut în paşalîc, [4] ne prezintă cea mai perfectă egalitate socială. Da, Turcia barbară, care năvălise asupra Apusului civilizat, nu cunoştea caste sociale închise, cu mici şatrapi, cari din tată în fiu moşteniau averi imense şi dreptul de a dispune de viaţa şi averea supuşilor (iobagilor) lor.

Musulmanii acestei epoci erau cu toţi egali, aceleaşi obiceiuri, aceiaşi lege şi religie pentru toţi deopotrivă. Nu existau nici drepturi moştenite, plusul de drepturi trebuia câştigat prin vrednicie. Nu existau nici clase sau caste sociale, în care individul să ajungă prin naştere sau moştenire, ci precupeţul din Stambul sau ciobanul din Anatolia prin vrednicie şi însuşiri proprii putea tot atât de uşor ajunge mare Vizir, ca şi fiul cutărui paşă sau bey. Neexistând nici titluri nici averi de moştenit, ba nici nume de familie, fiecare era stăpânul soartei sale prin calităţile şi vrednicia sa.

Excepţie făcea Padişahul, Sultanul. Stăpân absolut al tuturora şi peste toate. Peste toate averile, pe viaţa fiecăruia. Ba ca reprezentant şi urmaş al lui Mohamed avea cuvânt hotărâtor şi în cele religioase. De bunul său plac şi chibzuială depindeau toate: el declara războaiele, el încheia pacea, el singur dispunea de imensele averi şi proprietăţi ale imperiului, de veniturile acestuia, el împărţia slujbele şi veniturile, după cum tot el le şi suprima dacă găsea de cuviinţă. Că pe lângă avantajele, pe cari le presenta acest regim pentru indivizii dotaţi cu calităţi, avea şi defectele sale, este incontestabil. Comparându-l mai ales cu regimul de azi al statelor

parlamentare, constituționale și democratice. Comparați-l însă cu regimul de atunci, când câteva sute de familii dispuneau de soarta și viitorul popoarelor și țărilor, exploatând neomenos, pe bază de moștenire, dar fără vre-un drept născut prin selecționarea valorii individului, mii și milioane de semeni de-ai lor, veți găsi că Turcii, cu regimul lor, însemnau un progres.

Intinzându-se acest regim și în Banat, evident, că și aici au fost anulate ori și ce titluri de proprietate, ori și ce drepturi sau privigelii avute. Dar în acelaș timp și vechile îndatoriri ca dijmă, robotă, zeciuală. Vechiul nobil, dacă a rămas locului, a devenit egal țăranului de rând, în fața Turcilor, un „raia". adică supus necredincios.

Comunele aparținând până aci fie districtului, comune libere, fie nobililor sau făcând parte din pământul liber regesc, au intrat sau direct sub administrația și în proprietatea fiscului imperial, sau în proprietatea nominală și sub administrația unor înalți funcționari ai noului stăpân, cărora au fost donate. In acest caz comuna forma un „*klass*" adică moșie, spăilug, al pașei, begului, sau alt înalt demnitar, sau chiar al Sultanului, când acesta o administra nu prin organele fiscului imperial, ci prin interpușii săi direcți. Când comunele erau prea mici sau moșiile disponibile prea mărunte, erau donate altor funcționari mai de rând, ba chiar soldaților meritoși, parte din venituri socotindu-se în contul salarului sau soldei acestora. In toate cazurile controlul veniturilor moșiilor și satelor era făcut de către organele fiscale.

In administrația sa imediată sau în aceia a organelor sale fiscale Sultanul nu reținea decât moșiile și averile mai mari și mai bogate, localitățile cu o populație mai deasă, cu venituri mai numeroase și mai sigure, la distanțe mai mari de câmpul de luptă, care printr'o administrație mai puțin costisitoare, aduceau venituri mai apreciabile și mai permanente. Tot Sultanul, prin oamenii săi, administra direct vămile, vadurile, etc. cum și pescuitul și vânatul. Uneori, și ca o deosebită atențiune sultanul făcea donații și din acestea, dar ca toate donațiile și acestea erau făcute în contul salariilor, demnitarilor săi, evident subapreciindu-se veniturile astfel, încât cel ce primia donația să rămână în profit. Dealtfel prin nedemnitate sau moarte aceste donații deveniau libere, fiindcă donațiunea eră făcută ca o distincție ce nu se moștenia. Moșiile sau satele, etc. devenite libere, erau adăogate la acelea administrate în contul padișahului.

In centrul pașalîcului funcționa un administrator de domenii numit „*defterdar*". Acesta administra toate domeniile, pe unele direct în contul sultanului, pe altele în acela ale fiscului imperial. Defterdarul era ajutat de mai mulți contabili sau secretari, numiți „*kiatib*", cari erau totodată și advocații fiscului în toate chestiunile litigoase. Aceștia erau ajutați la rândul lor de conțopiști numiți „*sagirte*" treapta cea mai mică în acest serviciu de încredere.

„Şăgârţii", cum le zicea poporul, ajungeau şi ei cu timpul secretari. Ei erau şi controlorii administraţiei fiscale centrale şi tot ei se deplasau din Timişoara ca să controleze activitatea inspectorilor financiari din provincie. Aceştia se numeau *„naziri"*, cari aveau la dispoziţia lor pe comisarii numiţi *„emini"* şi pe agenţii fiscali numiţi *„amili"*. Cei din urmă nu făceau decât incasările mai mici sau supravegheau funcţionarea şi veniturile unor instalaţii industriale mai mari, pentru a asigura, din venitul acestora, fie în natură, fie în bani, dijma fiscului imperial.

Serviciul administrativ de sub conducerea defterdarului administra deci moşiile şi averile sultanului,- în principiu toate formau proprietatea acestuia, şi în acelaş timp supraveghea şi controla şi serviciul fiscal şi al administraţiei financiare şi era unul dintre cele mai importante în organizaţia de stat turcească de pe atunci, încredinţându-se numai persoanelor diştincte şi loiale. Inspectorii financiari şi subalternii lor erau simplii funcţionari. Postul de emin şi amil nu era un post independent, fiindcă era puţin dotat, şi de aceia era cedat, ca ocupaţie laterală, vre-unui caporal din oastea imperială *(„serbülők")*. Sunt cazuri, când găsim în asemenea servicii şi câte un armean sau chiar ovreu. Unde erau mai mulţi amili, in genere gradaţi in armată, ei erau organizaţi în corp special sub conducerea unui *„amil paşă"*.

Care era caracterul veniturilor administrate de către această organizaţie fiscală? [6]

Din defterile ce ne stau la dispoziţie vedem, că veniturile fiscului turcesc de pe vremurile acelea erau dintre cele mai variate. Le înşirăm după importanţa lor şi mai ales după felul, cum sunt trecute în aceste registre.

1.) Vămile incasate la vadurile şi punctele de trecere de pe Dunăre, Tisa şi Mureş, calculate după marfa transportată.

2.) Vămile la intrarea în anumite localităţi sau trecerea peste poduri, atât după marfa sau produsele transportate, cât şi după persoane, iar la eşirea sau intrarea în cetatea Timişoarei pe lângă vamă se mai plătea şi o taxă specială;

3.) Chiriile şi arenzile plătite pentru bărcile şi corăbiile fiscului, luate în chirie.

4.) Veniturile pescuitului; din speciile mai fine de peşte pescuit jumătate, sau contravaloarea, trebuia predată acestor vameşi. Aceştia, când primeau vama în natură o prefăceau în bani. Din peştele obişnuit se plătia una din nouă părţi, din cel ordinar una din zece părţi.

5.) Pedepsele în bani pentru contravenţiile la pescuit. Peştele fiind o marfă căutată şi la Turci se pedepsia cu străşnicie pescuitul clandestin, cum şi aceia, cari într'un fel sau altul încercau să se sustragă vămuitului.

6.) Veniturile târgurilor. In localităţile, unde se ţineau târguri mai însemnate (Timişoara, Ciacova, etc.) exista şi funcţiona un in-

spector special al târgului *„mühtesib"*, care încasa nu numai chirie pentru locul ocupat de bărăcile şi şatrele vânzătorilor, ci şi vamă după marfa adusă spre desfacere, fie că această marfă era produs agricol, fie că era fabricat.

7.) *„Resmi kila"* sau *„resmi kantar"* adică taxele pentru fixarea cantităţii zeciuielii după grâu sau alte produse agricole, ce trebuiau, sub acest titlu, livrate magasinelor fiscului.

8.) Taxele incidentale plătite de bodegile şi crâşmele târgurilor.

9.) Taxele măcelarilor, plătite după capul de vite tăiate. Aceste taxe se numeau *„resmi kenare"*, iar măcelarul „kasap", de unde şi cuvântul „căsap" în idiomul bănăţean însemnând măcelar.

10.) Taxele după vinul transportat dintr'o localitate în alta. Taxele acestea erau mari nu numai fiindcă vinul era o beutură exclusivă, — cel puţin în teorie, — a spurcaţilor de ghiauri, dar era o şi o otravă, ce ameninţa să contamineze pe credincioşii lui Mohamed. In schimb fabricele de bragă nu erau supuse la nici o taxă.

11.) Taxe după fabricaţia berei *„buzakhane"* care se fabrica din grâu (buzah) amestecat cu secară şi din mei.

12.) Taxele fabricelor de lumănări.

13.) Taxele boiangiilor *(„bezkhane")* adică a vopsitorilor de lână, stofe, etc.

14.) Vămile morilor.

15.) Taxele zarafilor datori a ceda vameşilor $^1/_3$ din veniturile ce resultau din fiecare operaţie de schimb.

16.) Acestea erau venituri fixe. dar fiscul turcesc se pricepea să inventeze mereu alte venituri noui. Astfel în caz de război după fiecare cap de ghiaur sau raială. capabil să poarte arma, se încasa un fel de impozit special. Cum Turcia acestei epoci aproape că nu trecea anul fără să aibă vre-un război, e lesne de înţeles ce titlu de jaf pentru funcţionarii fiscului. Cu toate acestea în defterele examinate nu-l găsim impus, în curs de un veac şi jumătate, decât de două ori. Cei ce făceau fie vre-un serviciu activ, fie auxiliar, la transporturi, în armată, erau scutiţi de acest imposit special.

17.) Arenda grădinilor şi altor pământuri, imobile, prăvălii şi crâşme ale fiscului.

18.) Taxele de moştenire, numite *„tapi"*. De şi în principiu tot pământul imperiului, cu tot ce era pe el, era proprietatea padişahului, de câte ori un ghiaur muria şi deci uzufructul casei, pământului, proprietăţii acestuia trecea asupra altui creştin, descendent al celui dintâi, acesta din urmă plătea fiscului $^1/_{15}$ din valoarea averei moştenite. Musulmanii nu plăteau acest impozit sau taxă.

19.) Cadoul miresei. Când un supus ghiaur se căsătoria, plătia sub titlul de mai sus, proprietarului Spăhiei, o anumită taxă. Evi-

dent, progres enorm dela dreptul proprietarului feudal la prima noapte nupțială, până aci. Dealtfel sub acest titlu plăteau o taxă minimă și musulmanii, cari ne fiind supuși proprietarului, o plăteau către fisc. Tot către fisc era plătită taxa și de către ghiaurii, ce nu locuiau pe proprietăți donate. Taxa aceasta departe de a avea caracterul unei rescumpărări a dreptului vechiului feudal asupra miresei, se percepea de turci numai ca un mijloc de control, din punct de vedere fiscal, a întemeierii unei noui gospodării, a unui nou subiect imposabil.

Tot administrația fiscală, când nu avea funcționari anumiți înînsărcinați cu acest serviciu, administra și supraveghea prin titularii khasurilor, adică a moșiilor donate și magazinele și depozitele fiscului răspândite pe întreg întinsul Banatului. In aceste depozite erau îngrămădite toate dijmele luate dela locuitori și tot de aici erau apoi acoperite și nevoile armatei otomane. Aceste magazine erau date în sarcina magazinerilor numiți în acest caz „embardjic" cari erau supuși defterdarului și chiatibului.

O altă taxă era percepută în justiție, pentru citații, numită „*ihzarie*", cum și după ori ce act al judecătorului turc. Creștinii se sustrăgeau acestei taxe și mai ales justiției turcești costisitoare și încete. In alt loc vom arăta cum au reușit să aibă organele lor proprii de justiție.

Mai erau apoi unele taxe arbitrare. De exemplu când în magazinele arătate se îngrămădeau prea multe cereale sau sare, defterdarul impunea cu forța rescumpărarea acestora de către locuitorii din satele apropiate.

Dar taxele erau numai venituri secundare ale fiscului. Venitul principal îl formau impozitele și între acestea cel mai de seamă era acela pe cap, fixat mai târziu, pentru o mai ușoară administrație, pe cap de locuitor. Asupra acestui impozit, care a provocat adânci prefaceri și în viața familiară a bănățenilor, vom mai reveni.

Pentru a înțelege mai bine influența ce au avut asupra evoluției și formei vieții sociale și economice din Banat aceste taxe și impozite, cum și felul lor de a fi percepute, sunt necesare câteva cuvinte explicative privind raporturile de drept din cari s'au născut aceste taxe și impozite în general.

Arenda unui anumit drept, pe o anumită sumă se numea „*ietizam mukata*" însemnând dreptul de uzufruct. Se arendau [8]) în genere drepturile la pescuit, vânat, zaraferie, vamă, etc. mai puțin acele privind proprietățile agricole, cele din urmă din cauza brațelor de muncă puține și a întinselor terenuri ce rămâneau nemuncite, ne fiind căutate. Ca arendași ai vămilor, pescuitului, etc. erau preferați gradații armatei din apropiere, cari evident fiind ocupați, subarendau aceste drepturi. Dar printre arendași găsim și emini și amili, dar și foști spăhii maziliți, „*mazuli*", cari primeau asemenea arenda până când trecea timpul pedepsei, întrucât eram maziliți temporar. Pe timpul lui Suliman cel Mare un mazil nu putea pri-

mi donaţiune nouă decât după ce treceau cel puţin 7 ani dela mazilire. Li se dădea asemenea arende pentru a le asigura existenţa. Arendarea o făceau nazirii, adică inspectorii financiari sau subalternii acestora eminii, cari erau datori să primească arenda cea mai favorabilă, să predea obiectul arendat celui ce oferea mai mult. Predarea se făcea printr'un contract „*berat*" în care erau stipulate condiţiunile arendării. Dacă ulterior cineva venia la nazir şi oferea mai mult, vechiul berat era anulat, In baza acestui document arendaşul intra în drepturile fiscului având dreptul de a încasa vama, zecimala după peşte, taxele de vânat etc. (Va urma.)

Contribuţii la criza cărţii româneşti

de Ion Stoia-Udrea

Problema cărţii româneşti este aşa de multiplă şi atât de vastă, incât nici prin gând nu-mi trece să incerc o expunere, fie cât de sumară chiar, a complexului ei, în aceste rânduri. S'a scris dealtfel aşa de mult despre această problemă, încât publicul cetitor a avut suficient timp şi ocazie să cunoască aproape în intregime toată chestiunea cărţii. Am spus „aproape în intregime", fiindcă cu toate că s'a scris şi vorbit enorm de mult în jurul acestei chestiuni, multe laturi ale problemei au rămas şi până azi absolut necercetate şi necunoscute. Despre una dintre aceste neglijate laturi ale problemei cărţii româneşti vreau să scriu aci câteva rânduri sumare.

Se vorbia cu insistenţă până mai anul trecut, — şi se mai vorbeşte incă şi astăzi, deşi mai rar, — despre o criză a cărţii în general, în toate ţările, ca o consecinţă logică a crizei economice generale. Odată cu pronunţarea crescândă a crizei economice scăzând mijloacele de câştig, au scăzut şi mijloacele de achiziţionare ale consumatorilor, inclusiv deci şi a cumpărătorilor cărţii. Această afirmaţie însă. în ceia ce priveşte cele mai multe state civilizate este absolut gratuită. Dacă cercetăm prospectele editurilor germane, franceze, engleze, şi mai ales ruseşti, etc. din ultimii ani. în loc de o scădere a producţiei tiparului vom găsi o augmentare a acestei producţii, ori este sigur că editurile nu ar fi aruncat pe piaţă acest enorm număr de cărţi, dacă nu ar fi existat o cerere potrivită. Deci a vorbi despre o criză a cărţii, in acest senz. în general în toate ţările, este o absurditate. Dimpotrivă, în cele mai multe ţări europene putem observa progrese uimitoare în acest domeniu. Nu avem la indemână statistici amănunţiite, dar nu credem să afirmăm un neadevăr, când spunem că niciodată nu s'a scris şi nu s'a citit aşa de mult, ca în această epocă de năpraznică criză economică.

Pentru moment, — ţinem să menţionăm, — nu ne interesează

calitatea acestei producţiuni. Aceia eventual poate fi discutată. Noi nici nu vrem să ne oprim asupra acestei chestiuni. Pentru moment intenţiunea noastră este să analizăm doar cauzele, — măcar câteva dintre ele, — cari au dus la criza cărţii româneşti de astăzi. Căci, în opoziţie mai cu toate ţările europene, la noi cartea trece azi printr'o criză foarte simţită şi în ceiace priveşte cantitatea producţiei. Editurile noastre nici nu caută să mai ascundă acest lucru. Chiar dacă unele se sfiesc încă să o spună făţiş, existenţa crizei se manifestă in toată activitatea lor. Sau mai indată teama de criză.

Nu avem la indemână o statistică exactă şi amănunţită a publicaţiunilor româneşti apărute în ultimii ani. Din datele sumare ce le-am cules, şi — acăror exactitate nu o putem garanta, — ar reeşi că şi la noi în ţară ar exista o sporire a producţiei tiparului, sporire foarte neînsemnată însă. Dar admiţând chiar existenţa acestui spor, care în orice caz este foarte mic, nu inseamnă că criza cărţii româneşti ar fi inexistentă. Fiindcă lipsa sporului firesc şi necesar trebueşte considerată tot ca o dovadă de criză. Ori sporul minim inregistrat în ultimii ani în ceia ce priveşte numărul publicaţiunilor româneşti este foarte departe de sporul ce trebuia să-l atingă numărul publicaţiunilor în imprejurările în cari ne găsim.

Să nu uităm că după 1919 cartea românească a primit un debuşeu considerabil prin urcarea numărului populaţiei dela 7 milioane, cât era în ţara mică, la 18 milioane, cât este în ţara nouă. Nouile provincii au adus o masă de cetitori deplin formaţi, pe cari editurile noastre trebuia să-i câştige şi să-i satisfacă în timpul cel mai scurt. Ceiace editurile româneşti, trebue să o mărturisim, nu au ştiut să facă. Nu au fost instare să acapereze un public care le-a venit decgată.

In provinciile de dincoaci de Carpaţi, — indrăznim să afirmăm, — cartea românească şi azi încă, în al 15-lea ani al erei româneşti, se găseşte în inferioritate faţă de cartea maghiară. Mai mult, cartea maghiară, venită din Ungaria, a reuşit nu numai să-şi menţină numărul de cetitori, pe care l-a avut înainte de război, dar a majorat chiar acest număr. In ultimii doi ani mai ales cartea maghiară a reuşit să capteze aşa de puternic piaţa în provinciile de dincoaci de Carpaţi, încât a copleşit formal cartea românească. Fără teamă de desminţire putem să afirmăm că azi în Ardeal şi Banat se vând mai multe cărţi maghiare. de cât s'au vândut în cea mai strălucită epocă a dominaţiunei ungureşti. Explicaţia acestui fenomen nu este a se căuta în domeniul naţionalismelor. Explicaţia rezidă cu totul altunde, în existenţa unor împrejurări aparte, pe cari editorii bucureşteni nu şi-au luat osteneala să le cunoască, şi de cari s'au ştiut folosi editurile maghiare. Fiindcă în realitate lupta nu se dă între cartea românească şi cartea ungurească, ci între cartea în româneşte şi cartea în ungureşte. Ne vom explica imediat.

Intâi însă trebue să facem o scurtă paranteză, pentru a încerca să analizăm puţin aspectul pieţii cărţii în provinciile de

dincoaci de Carpaţi. — La data Unirei în aproape toate oraşele transilvănene elementul dominant era cel maghiar. Multe din aceste oraşe fuseseră creiate în mod artificial, pentru a alcătui insule de populaţie dominantă în mijlocul unor ţinuturi pur româneşti, iar celorlalte oraşe li-se imprimase un caracter maghiar printr'o foarte raţională politică a populaţiei dusă de guvernele dela Budapesta. In felul acesta statul maghiar reuşise să modifice complect, în favorul său, aspectul etnic al aproape tuturor oraşelor transilvănene. Intelectualitatea acestor oraşe era desigur maghiară, adusă şi menţinută aci de multe ori cu sacrificii mari chiar, din partea guvernelor. Intelectualitatea românească citadină era puţină la număr şi forţat era redusă la un rol secundar. Forţele intelectualităţii româneşti erau încercuite în sate şi oraşele mici. După Unire s'a început imediat procesul de retransformare a aspectului etnic al oraşelor. S'au deschis barierile, dând curs liber intelectualităţii din oraşele mici şi sate spre oraşe. Era nevoie de oameni, de mulţi oameni, şi intelectualitatea românească citadină nu putea umple toate golurile. In felul acesta noua intelectualitate citadină transilvăneană s'a format din vechea intelectualitate citadină românească, o bună parte din intelectualitatea rurală şi demicitadină românească, o parte (o bună parte chiar) a vechei intelectualităţi citadine maghiare (alcătuită mai mult din elemente maghiarizate, decât maghiare) şi un aport destul de însemnat al noilor veniţi din Vechiul Regat. Toate aceste afirmaţiuni sunt valabile desigur numai în ceiace priveşte generaţia intelectuală conducătoare în acest deceniu şi jumătate, fiindcă noua generaţie, ajunsă azi la sfârşitul procesului de formaţie, este alcătuită după alte formule, cu totul deosebite. Dar această generaţie încă nu a ajuns în plin plan de acţiune, ca să poată schimba aspectul actual al intelectualităţii citadine transilvănene.

Componenţii actualei intelectualităţi citadine transilvănene, în afară de elementul noilor veniţi din Vechiul Regat, au învăţat şi au crescut în şcoli maghiare. Să fim bine înţeleşi. Din această afirmaţie nimeni să nu încerce a trage conclusiuni în ceiace priveşte sentimentul naţional al intelectualităţii noastre citadine. Nici prin gând nu ne-a trecut să facem nici măcar o cât de uşoară aluzie la o asemenea absurditate. Nu trebuie să uităm că tocmai această generaţie intelectuală a pregătit sufleteşte unirea, a luptat pentru această unire cu toată puterea sufletului. Aceiaşi generaţie care şi-a rostit gândul aşa de maiestos la 1 Decemvrie 1918 la Alba-Iulia. Este generaţia care a pregătit şi desăvârşit unirea. Deci în ceiace priveşte sentimentul naţional al aceste generaţii e un sacrilegiu să arunce cineva măcar umbră de bănuială. Afirmaţiunea noastră de mai sus are cu totul alt senz. Noi voiam să arătăm numai că această intelectualitate şi-a însuşit cultura prin intermediul şcoalei maghiare şi în limba maghiară. Şi posedând limba maghiară se poate folosi şi se foloseşte chiar de ea în multe cazuri încă. Mai ales atunci când este nevoită în anumite cazuri

de ordin intelectual. Deci cartea maghiară încă nu a devenit o carte absolut străină pentru această intelectualitate. A rămas un fel de unealtă ajutătoare, ca să zicem aşa, care poate uneori împlini lipsurile cărţii româneşti.

Să nu uităm că literatura noastră este foarte săracă în traduceri. In acelaş timp literatura maghiară este enorm de bogată în traduceri bune. In felul acesta au căutat ungurii să pună în curent masele lor intelectuale cu creaţiunile culturale ale apusului. Au şi reuşit deplin. Şi azi au o literatură dintre cele mai bogate în traduceri.

Pe acest teren se dă lupta azi între cartea românească şi cea maghiară. Iată de ce am spus că este vorba de „cartea în româneşte" şi „cartea în ungureşte". In Ardeal azi se vinde întreagă literatura apusului în ungureşte. Adevărat că în traduceri excelente.

După desmembrarea Ungariei marile edituri maghiare au ajuns într'un impas foarte greu. Au pierdut aproape trei pătrimi din debuşeele ce le aveau. Cartea maghiară s'a văzut încercuită în cadrele noi şi reale ale Ungariei, cu cetitorii pierduţi, cu posibilităţile de desfacere reduse la minimum. În anii imediat următori apoi editurile maghiare şi-au agravat situaţia printr'o serie de greşeli, inspirate desigur de guvernul budapestan. S'au apucat să editeze pe capete cărţi cu scop de propagandă pentru ideia revizionismului. Aceste campanii însă nu au avut alt rezultat, decât că au micşorat şi mai mult raza de penetraţie a cărţii maghiare, ducând în acelaş timp marile edituri la marginea falimentului. Câteva au şi sucombat chiar. Celelalte au învăţat minte însă. Şi-au dat seama că ele în primul rând sunt întreprinderi comerciale şi ca atare trebuie să se acomodeze cererilor pieţii. Literatura naţionalistă, plângăreaţă şi anostă, nu mai prindea, publicul cerea altceva. Şi atunci editurile maghiare s'au rentos la traduceri, mai ales că acestea aveau şi au cel mai uşor acces pe pieţele provinciilor desmembrate. Şi de trei ani în aceste provincii asistăm la un adevărat dumping al cărţii maghiare. Cărţi bune, într'o execuţie excelentă şi pe un preţ minimal.

Astăzi editurile maghiare se întrec în a lansa cât mai multe colecţii şi serii de cărţi, la toate preţurile posibile. Dau câteva exemple, cari ar putea să fie foarte edificatoare pentru editorii noştrii.

Editura „Nova" pe lângă activitatea editorială obişnuită, editează trei serii de romane streine cu preţul de 1 pengő, 2 pengő şi 3 pengő. Iată ce s'a editat de exemplu în seria a treia al cărei volum costă 90 lei la noi. Volume de 400—500 pagini, hârtie fină „holzfrei" mată, legătură solidă în pânză, foarte elegant şi modern executată (editurile maghiare au luat obiceiul celor germane, scot pe piaţă volumele într'o legătură foarte reuşită). Iată ce a apărut în această serie până acum: Hans Fallada: Kleiner Mann was nun? Franz Werfel: Barbara; Bernhard Kellermann: Anatol; Otto Zarek: Begierde; Upton Sinclair: The Wet Parade; Aldous Huxley:

Point conter point; L. F. Céline: Voyage au bout de la nuit; Guido di Verona: La canzone di sempre e di mai; F. Werfel: Die vierzig Tage des Musa Dagh. Acestea în 6 luni.

Editura „Dante" are vre-o 6 serii din astea. Cea mai scumpă se vinde la noi cu 142 lei volumul. Sunt volume pentru bibliofili, tipar excelent hârtie „holzfrei" grea, legătura complect în piele neagră. Execuţia de o severă eleganţă. Editura „Atheneum" vine cu două serii, de-o rară selectivitate. Editura „Franklin" tot cu două. Şi aşa mai departe. Serii după serii, zeci de serii, mii şi mii de volume, inundă piaţa. Fără să mai amintim de miile de romane de aventuri, ce se vând cu zecile şi sutele de mii.

In general cartea maghiară se prezintă într'o execuţie tehnică ireproşabilă şi la un preţ care desfide orice concurenţă, şi se foloseşte de toate sistemele moderne de propagandă. Despre reclama cărţii maghiare s'ar putea scrie un studiu special. La aşa perfecţie a ajuns. Desigur însă că cea mai bună reclamă rămâne totuşi conţinutul, execuţia tehnică şi preţul cărţilor.

Ce fac în schimb editurile noastre din Bucureşti? (Problema editurilor din provincie va forma obiectul unei cercetări aparte în viitor.) In primul rând editează puţin şi din literatura streină aproape nimic mai de seamă. (Literatura noastră va rămâne încă multă vreme lipsită de traduceri. Fiindcă intelectualii noştrii preferă să scoată o lucrare originală mediocră, sau şi mai rău, decât să scoată o traducere bună după un autor de valoare.) La al doilea rând aspectul cărţii româneşti în general este aşa — cum îl ştim cu toţii. De cele mai multe ori lamentabil. Iar în al treilea rând editorii noştri au uitat pe ce vremuri trăiesc: menţin preţurile din cea mai strălucită epocă de coniunctură. „Răscoala" d-lui Liviu Rebreanu 160 lei, „In preajma revoluţiei" de C. Stere 320 lei, ca să dau numai un exemplu. Cine poate plăti azi preţurile acestea, oricâtă bună voinţă ar avea?! Se poate că editorii noştri se gândesc aşa, că aceste volume şi cu preţurile amintite vor atinge un tiraj de 35 mii exemplare, tirajul maxim ce l-a atins până azi un volum românesc. Dar oare numai atâta este capacitatea pieţii cărţii româneşti? Oare dacă preţurile erau reduse la jumătate, nu s'ar fi dublat tirajul? A încercat cineva? Un lucru însă ştiu: la biblioteca publică am făcut „coadă" ca să ajungem la volumele acestea. Care e concluzia atunci?

Editorii noştri ar trebui să înveţe mult încă, până şi dela vecinii noştri. Fiindcă noi credem că acest „dumping" al cărţii maghiare şi din alt punctdevedere ar trebui anihilat. Ori pentru anihilarea lui contigentarea nu ar fi o soluţie logică, ci numai inaugurarea unei concurenţe raţionale din partea editurilor noastre. Mai ales că avem şi o leacă de concurenţă a cărţii germane. Dar aceasta este o altă lature a problemei, pe care o vom analiza cu altă ocazie.

Pentru moment ne mulţumim cu cele expuse până aci. Că se va găsi cineva să tragă învăţăminte din cele expuse de noi — ne îndoim.

REGIMUL PRESEI PROVINCIALE

de **Radu Urlățianu**

Scandalul Sawitzky din Franța a pus și acolo problema unei noui legi a presei. La noi în țară această problemă stă pe șantier de câțiva ani de zile. Nici un guvern nu are curajul să o rezolve. Până astăzi cel puțin. Și totuș, în lumea ziariștilor și în special printre gazetarii de dreapta o astfel de lege este cerută.

Credem însă că în legiferarea care se va face odată, ar trebui să se țină seama în special de presa din provincie, care nu poate fi pusă pe picior de egalitate cu presa din Capitală. In special, o deosebită atenție ar trebui dată acelor provincii și orașe de provincie, în care nu există o tradiție a presei. Știm, afirmațiunile ce le facem, vor nemulțumi pe mulți. Ne vom rezerva dreptul să ne explicăm.

*
* *

De ce o deosebire între marea presă din Capitală și cea provincială?

In capitală, pentru înființarea unui ziar se sacrifică un capital totdeauna mare, se angajează un corp redacțional de elită și se urmărește totdeauna un scop care interesează întreaga țară. E la fel oare în provincie? Evident, nu. E destul ca cineva să se certe pe stradă cu altcineva, e destul ca un avocat să piardă câteva procese, e destul ca un politician să se simtă nemulțumit de șeful sau de conducătorii politici ai clubului din care face parte, ca în trei zile să scoată o gazetă, cu scopul unei răfuiri publice. In provincie, ca să scoți o gazetă îți trebuie un capital de cinci mii lei. Apare ziarul în două sau trei numere, (atât cât necesită răfuiala și târguiala) și apoi dispare. „Directorul" și-a făcut afacerea. Comparați acum sacrificiile bănești făcute de un director de ziar în Capitală cu acelea făcute de cutare avocat dintr'un orășel de provincie.

Ziarele din provincie menite să apere o regiune, culorile unui drapel politic-de-club, interesele particulare ale unui singur individ sau ale unei întreprinderi, unei ranchiune sau unei ambiții, nu se pot bucura de aceleași privilegii de libertate de cari trebue să se bucure un organ mare.

Așa dar, apariția acestor ziare provinciale trebuește supusă unor restricțiuni. Garanții morale și mai ales materiale. Garantarea unui capital care să reprezinte cheltuielile de întreținere ale unui ziar, cel puțin pe un an.

* *
*

In privința responsabilității, de asemenea ar trebui ca legea să prevadă garanții mai mari, în special pentru ziarele provinciale.

De cele apărute într'un ziar, responsabil să nu fie numai autorul articolului, sau mai precis semnatarul articolului, ci într'o egală măsură și directorul. Iar în caz de daune materiale, ele să fie puse **numai** în sarcina directorului ziarului sau a comanditarului

Să ne explicăm.

Gazetarul, avocatul care este silit să pledeze procesele cetățenilor sau ale particularilor în coloanele unui ziar, **nu scrie totdeauna ceiace crede.** Fiind simbriașul directorului, el primește de obicei ordinele acestuia. Cu alte cuvinte, după cum în crime se caută și autorul moral, tot astfel în delictele de presă trebue pedepsit și autorul moral, acela care ordonă mai totdeauna campaniile de presă. Pedepsirea numai a autorului nu este totdeauna dreaptă. In Timișoara cunoaștem mulți directori de ziare cari iscălesc articolele scrise de un redactor, dar cunoaștem și redactori cari în fața justiției își iau responsabilitatea unor articole scrise de directori.

Această situație noi o socotim imorală, fiindcă nu adevărații vinovați sunt pedepsiți, precum nici gloriile nu sunt culese de adevărații luptători.

Or, când într,un ziar apare o calomnie care provoacă cuiva grave pagube, nu autorul să fie pedepsit, ci autorii, anume directorul care este totdeauna **conducătorul ziarului și ordonă campaniile** și apoi scriitorul articolului.

Altfel meseria de director ar fi foarte ușoară.

* *
*

Cutare avocat, necunoscut la bară, dar recunoscut că nu poate lega două cuvinte în fața pretoriului, ajunge prin mijloace mai mult sau mai puțin corecte, director de ziar.

A doua zi devine celebru prin articolele semnate de dânsul. Apoi începe să-și pledeze cauzele întâi în coloanele ziarului și apoi își trimite un secretar în fața instanțelor.

Se ține seama de arma puternică pe care o are în mână. Aceasta nu-i ajunge. Tot prin ziar și prin articolele scrise de alții, pretinde să și facă o situație politică specială în sânul organizației din care face parte și în care nu este privit, decât la reala valoare pe care o reprezintă. Incepe prin a deschide o campanie împotriva șefului organizației, apoi împotriva conducătorilor organizației. Ziarul este trimis la Centru în speranța că Centrul dându-și seama de forța ce o reprezintă și de înalta sa cultură răspândită de alții și semnată de dânsul îi va înlesni suișul politic. Peste câteva săptămâni sau luni intervine un element nou. Directorul ziarului se împacă cu foștii adversari, cu șeful și cu Centrul, astfel în cât în aceiași foaie, în aceleași coloane și cu aceiași literă cu care se tipăriseră în trecut injuriile apar acum laudele. Articolele care erau comandate: „Cu sânge, Dănucule"și „Să moară șeful", sunt dictate apoi: „Cu miere Sănducule". Treaba s'a făcut.

Scriitorul articolelor rămâne și pe mai departe ciumat în fața celor ce au fost scărmănați, pe când directorul își vede mai departe de treabă, de treburi și de afaceri.

Aceasta este gazetăria de provincie.

* *
*

Un alt aspect al ei.

Un biet ratat, deslănțue războiul înpotriva culturei și civilizației vechiului Regat. De data aceasta autorul are toată libertatea să-și întindă balele în coloanele unui ziar care militează specificul local. Specific în toată această teorie, este acreala poetului de barieră de a nu putea trece frontierele unei plase, invidia văzând Vechiul Regat și streinătatea apreciind adevăratele valori.

De aci spurcarea vechiului Regat, creiarea unei atmosfere dușmănoase fraților și incitarea până la crime.

Rezultatul s'a văzut. Un om lăudat și zilele trecute de cunoscutul romancier francez Kessel în Gringoire, a fost ucis mișelește pe peronul gărei Sinaia.

Un ziarist îndrăznește să iscălească aceste rânduri, cerând o lege draconică a presei. Ziariștii cinstiți, polemiștii de talent, apărătorii cinstiți ai unor cauze cinstite n'au de ce să se teamă. Iar aici în provincie, solidaritatea la pedeapsă a directorilor și răspunderea lor materială.

IANUARIE **Cuprinsul :** 1934

DOAMNĂ,

sunteţi foarte pretenţioasă, — şi cu drept cuvânt, — în ceia ce priveşte încălţămintea D-Voastră, nu uitaţi deci niciodată să cereţi

numai produsele fabricei

Filt

din TIMIŞOARA

Pantofii şi ghetele „FILT" conduc atât ca eleganţă, cât şi ca durabilitate

La toate magazinele mari de încălţăminte